

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛҒАН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Тебенова Қ.С., Турсынбаев Д. С.

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды

Қазіргі әлемде дене және психологиялық дамуында мүмкіндіктері шектеулі балалар санының көбею жағдайлары жиілеп кетті. Бүгінде Қазақстанда 160 мыңнан астам мүмкіндігі шектеулі бала бар. Бұл проблема үкімет тарапынан ерекше назар мен бақылауды талап етеді. Әлемдік қоғам барлық моральдық нормаларды ескере отырып, ешқандай жағдайда балаларды білім беруде кемсітуге жол бермеу керек деген түсінікке келді. Моральдың мұндай негіздерін Қазақстан Республикасының заңнамасы реттейді, онда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар адамдар (балалар) және жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылардың сапалы білім алуына тең құқықтар қағидаты бар [1, 43 б.].

Олардың елімізде білім алуын жеңілдету үшін арнайы мектептер мен мектепке дейінгі ұйымдар желісі құрылды. Қазақстанда шамамен 100 мектеп бар, онда 10 мыңнан астам бала оқиды. Яғни, оқушыларда бұзушылықтар тудыратын ерекше білім беру қажеттіліктері барынша қанағаттандырылады. Жалпы білім беретін мектептерде кемсітушілікті болдырмау үшін инклюзия жағдайында оқыту жүргізіледі. Тәуелсіздік жылдары салынған мектептердің 65% - ға жуығы инклюзивті білім беруге жағдай жасалған.

Инклюзивті білім беру дегеніміз не? "Инклюзивті білім беру" ұғымы білім адамның негізгі құқығы болып табылады және ол әділетті қоғам үшін негіз болады деген сенімнен туындайды. Барлық студенттер жеке қасиеттеріне немесе проблемаларына қарамастан білім алуға құқылы [2, 4 б.].

2008 жылы ЮНЕСКО осы терминге өзінің анықтамасын қабылдады: "инклюзивті білім беру – бұл әртүрлілікті, әр түрлі қажеттіліктер мен қабілеттерді, оқушылар мен қауымдастықтарды оқытудағы сипаттамалар мен үміттерді ескере отырып, барлығына сапалы білім беруді қамтамасыз етуге, кемсітушіліктің барлық нысандарын жоюға бағытталған жалпы білім беруді дамытудың үздіксіз процесі" [2, 5 б.].

Нәтижесінде, бүгінгі таңда халықаралық қауымдастық адамдар арасындағы айырмашылықтарды құрметтейтін және адамның даралыққа, қоғамның белгілі бір ерекшеліктерін, оның ішінде білім беру саласындағы ерекшеліктерін тануға және ескеруге құқығын қабылдайтын мәдени норманы қабылдады. Сондықтан "білім берудің инклюзивтілігі" оқу процесінде білім алушылардың алуан түрлі ерекшеліктерін, мүмкіндіктері мен әртүрлі қажеттіліктерін қабылдау ретінде айқындалады.

Әлемде инклюзивті білім беру орта білім беру арасында үлкен танымалдыққа ие болды. Жалпы білім беретін мектептердегі сөйлеу қабілеті бұзылған бастауыш сынып оқушыларының қажеттіліктері тиісті психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің қамтамасыз етілуіне байланысты және ұйымдастырушылық-әдістемелік мәселелердің болмауына байланысты толық қанағаттандырылмайды [3, 14 б.].

Күн тәртібінде мұғалімдердің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігінің сапасын арттыру мәселесі өзекті болып отыр. Жалпы білім беру мекемелері жағдайында сөйлеу қабілеті бұзылған және мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруді ұйымдастыру сапасын жақсарту.

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу қабілетінің бұзылуы туралы бізге не білгілі? Сөйлеу бұзылыстары - бұл ерте жастағы және мектеп жасына дейінгі балалардағы дамудың ең көп кездесетін ауытқуы. Олар сөйлеудің жеке компоненттерінің кемшіліктерінде және сөйлеу жүйесінің дамымауында көрінуі мүмкін.

Бала осындай қиындықтарға тап болады:

- сөздік қоры төмен,
- грамматикалық процестердегі қиындықтар (сөзжасам, сөзді синтаксистік ұйымдастыру),

- сөйлеуді, фонемалық процестерді, сөйлеудің айтылу жағын байланыстыру (дыбысты айту, сөйлеу тынысы, дауыстық функциялар, темпоритмиялық және дыбыс ағынын мелодиялық-интонациялық ұйымдастырудағы проблемалар).

Сөйлеу әрекетінің кемшіліктерінің өзгергіштігі сөйлеу бұзылысының механизміне байланысты. Балаларда сөйлеудің дамуының әртүрлі деңгейлері болуы мүмкін-сөйлеу құралдарының толық болмауынан бастап, сөйлеудің лексикалық-грамматикалық және фонетикалық жақтарының дамуындағы ұсақ бұзылуларға дейін [3, б.].

Бұл проблеманың негізгі шешу міндеттері: барлық қатысушылардың барлық ресурстар мен технологияларға тең дәрежеде қол жеткізуін қамтамасыз ету, жоғары білікті кадрларды даярлау, арнайы мекемелерде, сондай-ақ сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіру [4, 7 б.].

Сонымен қатар, психологиялық-педагогикалық қолдаудың маңыздылығын түсіну қажет, себебі бұл өнімді оқыту мен тәрбиелеу үшін қажетті психологиялық-педагогикалық жағдайларды жасауға бағытталған оқу процесінің субъектілерін біріктіру. Бұл оқушыға өмірдің әртүрлі жағдайларында ең жақсы шешім қабылдауға көмектесуді білдіреді, бұл сүйемелдеудің әлеуметтік және психологиялық жағдайының өзгеруіне әкеледі.

Сөйлеу қабілеті бұзылған бастауыш сынып оқушыларына психологиялық-педагогикалық қолдау тек балаға ғана емес, ата-аналарға да психологиялық-педагогикалық қолдау мен көмек көрсетудің кешенді технологиясы ретінде қарастырылуы керек. Көбінесе ата-аналар баланы мамандармен бірге дамыту, оқыту, тәрбиелеу, әлеуметтендіру мәселелерін шешуде қиындықтарға тап болады. Тиісінше, кәсіби сүйемелдеу – бұл тығыз ынтымақтастық пен нәтижелердің тиімділігіне бағытталған топтық жұмыс [5, 11 б.].

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудегі маңызды мәселе – қызметтердің көлемі мен сипаты. Бұрын айтылғандай, инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істей алатын кадрларды ұйымдастыру қажет.

Білім беру жоспарында психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бойынша жұмысты балалардың дамуындағы проблемаларды анықтайтын және оқытудағы қиындықтарды жеңуге алғашқы көмек көрсететін педагог-психологтар, логопедтер, тифлопедагогтар, олигофренопедагогтар, сурдопедагогтар, ЕДШ нұсқаушылары жүргізеді. Барлық жұмыстар баланың қоршаған ортаға біркелкі бейімделуі үшін ата-аналармен, мұғалімдермен, құрдастарымен бірге жүргізіледі. Барлық жұмыстарды бастау үшін мектеп консилиумы өткізіледі, онда жұмыстың ең оңтайлы әдістерін таңдау, баланың барлық ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту мазмұны талқыланады [5, 3-4 бб.].

Әрине, сөйлеу қабілеті бұзылған бастауыш сынып оқушылары үшін инклюзивті білім беруді енгізу қиындықтарға тап болады. Бұл қиындықтарды "экологиялық кедергілер" деп атауға болады. Қазақстанның жалпы білім беретін мектептерінің көпшілігі мүмкіндігі шектеулі балалардың ерекшеліктерін ескерусіз салынған. Даму нормасы бар құрдастарымен салыстырғанда, сөйлеу қабілеті бұзылған мектеп оқушылары әңгімеде жаңа кейіпкерлердің пайда болу ретін жаңғыртқан кезде оқиғаны оқып, оны қайта жазуда қиындықтар туындайды. Сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың барлығында дерлік сөйлемдердің немесе олардың бөліктерінің бірнеше рет қайталануы, сөйлемдер арасындағы семантикалық және синтаксистік қатынастардың бұрмалануы, етістіктердің болмауы сияқты сөйлеу байланысының бұзылуы байқалды. Осы түрінде сөйлеу дағдыларының болмауынан басқа, бұзушылықтарды ұтқырлықтың жеткіліксіздігімен, сөйлеу қабілеті нашар балалардағы зейіннің, қабылдаудың және есте сақтаудың төмен ауысуымен, сондай-ақ осы процестерді балалардың сөйлеу әрекетімен үйлестірудің жеткіліксіздігімен түсіндіруге болады.

Адамның өзі ерекше екенін түсіну керек, сонымен бірге ол қоршаған ортамен өзара әрекеттесу кезінде даралықты білдіреді. Адамның мүмкіндіктері әлемге эмоционалды, шығармашылық, рухани көзқарастың дамуына әкелетін жеке қасиеттер мен ерекшеліктермен біріктіріледі. Осыған байланысты балаларды оқытудың жеке тәсілінде көрінетін әлеуметтік-педагогикалық тәжірибе қажет, бұл олардың қабілеттерін дамытуға және жетілдіруге ықпал

етеді. Осы тәжірибенің арқасында мүмкіндігі шектеулі балалардың қарым-қатынасқа және жеке дамуға деген ұмтылысын арттыруға болады [6].

Сонымен, жалпы білім беретін мектепте психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін жүзеге асыра отырып, сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың оқу процесінде педагог-психологтың рөлі өте маңызды. Бұған мыналарды жатқызуға болады:

- оқушылардың ерекшеліктерін ескере отырып, олардың жеке басының қалыптасуы мен дамуын қиындататын жағдайларды анықтау;

- білім алушылардың, сондай-ақ денсаулығының мүмкіндігі шектеулі, оқу бағдарламаларын меңгеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындықтарға тап болған балалардың ерекшеліктерін ескере отырып, психо-профилактикалық жұмысты жүзеге асыру;

- салауатты өмір салтын, білім беру технологияларын сақтау өміріне қатысу;

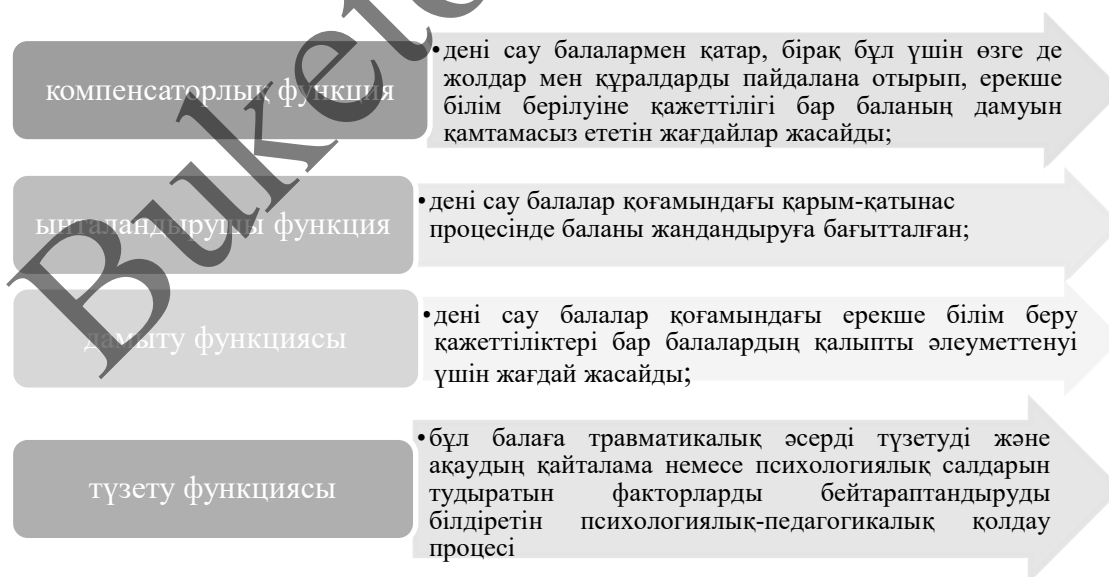
- білім алушылардың білім берудің келесі кезеңіне өтуге психологиялық дайындығы мәселелері бойынша, сондай-ақ негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындықтарға тап болған ата-аналарға немесе заңды қамқоршыларға ұсынымдар әзірлеу [6, 3-5 бб.].

Педагог-психологтың қажетті жұмыстарын мұқият зерделеу инклюзивті білім беру жағдайында сөйлеу қабілеті бұзылған бастауыш сынып оқушыларының оқу процесінде оның қажеттілігін түсіндіреді. оқушының сүйемелдеуімен қатар, педагог-психолог диагностик және кеңесші рөлін атқарады.

Диагностика топты немесе бір оқушыны алып жүру кезінде педагог-психолог қызметінің түрі ретінде-сүйемелдеу процесінде ескерілуі тиіс бастауыш сынып жасындағы балалардың іс-әрекетінің, мінез-құлқының және психикалық жай-күйінің аса маңызды ерекшеліктерін анықтау ретінде белгіленеді.

Кеңес беру-жеке тұлғаны дамытуға көмек көрсету және жағдай жасау, оның өз қалауы бойынша таңдау және әрекет ету, жаңа мінез-құлықты үйрену мүмкіндігі. Топта немесе жеке-жеке даму жұмыстарын жүргізу қарым-қатынаста алынған дағдыларды жүзеге асыру қажеттілігін қалыптастырады. Егер студент оқуда қиындықтарға тап болса, мінез-құлықта проблемалар болса, онда педагог-психологтың корреляциялық жұмыс дағдылары болуы керек.

Жалпы білім беретін мектеп пен инклюзивті білім беру жағдайындағы психологиялық-педагогикалық қолдау туралы жоғарыда аталған ілімдерді талдай отырып, оның келесі функцияларын бөліп көрсетуге болады (сурет. 1).



Сурет 1. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің негізгі функциялары

Психологиялық-педагогикалық қолдауды сәтті жүзеге асыру үшін балалардың сөйлеу тілінің лексикограмматикалық жүйесін келесі бағыттарда дамыту жұмыстарын жүргізу қажет:

- сөздікті байыту, яғни балаларға бұрын белгісіз болған жаңа сөздерді игеру;
- сөздікті нақтылау, яғни балаларға белгілі сөздердің мазмұнын толтыру, түсініксіздікті, синонимияны нақтылау және т. б.;
- сөздікті белсендіру, яғни пассивтіден белсенді сөздікке мүмкіндігінше көп сөздерді беру, сөздерді сөйлемдерге, сөз тіркестеріне қосу;
- сөйлеудің әртүрлі бөліктерін үйлестіруге мүмкіндік беретін сөйлеу жағдайларын жасау.

Осылайша, жалпы білім беретін мектепте сөйлеу қабілеті бұзылған студенттерге психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету оның кепілдендірілген әлеуметтенуіне және оқу материалын сәтті меңгеруге ықпал етеді. Сөйлеудің лексикалық және грамматикалық құрылымын дамыту бойынша мақсатты жұмыс бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу деңгейінің дамуына оң серпін береді. Сөйлеу қабілеті бұзылған бастауыш сынып оқушыларға арналған инклюзивті бағдарламаларда психологиялық-педагогикалық қолдауды қолдану – оқу нәтижелеріне оң әсер етеді. Сапалы оқытудың басты белгісі инклюзивті оқытудың барлық субъектілерінің толық қосылуы мен өзара іс-қимылына байланысты. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық қолдауын дұрыс ұйымдастыру арқылы алынған нәтижелерде тиімділікке қол жеткізуге болады және әлеуметтенудегі қиындықтарды жеңуге, ұсыныстарды қабыптастыруға және ойларды ұсынуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Казахстанская правда. 2010. 19 маусым. 11-12 б.
2. Инклюзивті білім беру бойынша ашық құжаттама. ЮНЕСКО, 2003
3. Мүмкіндігі шектеулі балалардың оқу жетістіктерін критериялы бағалау жүйесі бойынша әдістемелік ұсыныстар. - Астана, 2015.
4. Махмутова А.Г. Қостанай облысының білім беру ұйымдарында мүмкіндігі шектеулі балаларды қолдаудың білім беру саясаты // Қазіргі заманғы жоғары мектеп: инновациялық аспект. 2012. №4.
5. Скрязина Д. Ю, Баженова В.В. Психолого-педагогическое сопровождение младших школьников с особыми образовательными потребностями в инклюзивном пространстве образовательной организации // Ғылым және мектеп. 2020. №1.
6. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. предложения/ Елисеева И.Г., Ерсарина А. К. - Алматы: РЦРИиСО, 2019. 118 б.

АУТИСТІК СПЕКТРІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ТУРАЛЫ

Тебенова Қ.С., Турсынбаев Д.С.

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды

Аутистік спектрінің бұзылысы бар балаларды оқыту проблемасы күрделі және көп қырлы. Қазіргі уақытта аутистік спектрі бұзылған балалар санының өсу тенденциясы байқалады. Ерте жастағы балалар аутизмі ең күрделі психикалық дамудың бұзылыстары болып табылады. Бұл синдром 2,5-3 жасқа дейін толық түрінде қалыптасады.

Қазіргі кезде мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық қолдау әдістерін әзірлеу кезінде аутистік спектрі бұзылған балаларға (АСБ) түзету көмегі мәселесі өзекті болып